

بازاندیشی مصرف کننده یا مصرف تظاهری در ارتباطات سیار

علی اصغر سعیدی*

چکیده

این مقاله به بررسی و تحلیل بازاندیشی مصرف کنندگان و مصرف تظاهری آنان در محیط ارتباطات سیار می‌پردازد. تلفن همراه به عنوان وسیله ارتباطی سیار و همراه موجب بازاندیشی مصرف کننده و همچنین بروز رفتارهای تظاهری در بین آنان شده است. در این مقاله استدلال می‌شود که چگونه مصرف کننده ایرانی تلفن همراه نوع تازه‌ای از رفتار مصرف کننده را به نمایش گذاشته و چگونه امکان استفاده از تلفن همراه به ارزشی اجتماعی تبدیل شده است. در این مقاله برخی موضوعات در خصوص ماهیت تغییر یافته سبک زندگی ایرانیان مورد توجه قرار می‌گیرند که به خاطر ورود تلفن‌های همراه به بازار مصرف ایران بروز کرده است؛ اینکه آیا مردان بیشتر از زنان وقت خود را با صحبت‌های تلفنی می‌گذرانند؛ اینکه آیا استفاده از تلفن‌های همراه فقط به گروه‌های سنی مشخصی اختصاص دارد؛ اینکه آیا طبقه و ثروت در تملک تلفن‌های همراه نقشی اساسی دارد یا نه؛ و اینکه آیا گسترش فرهنگ استفاده از تلفن‌های همراه موجب کاهش استفاده از باجه‌های تلفن همگانی خواهد شد؟ نویسنده خاطرنشان می‌کند که تلفن همراه با از بین بردن سلسله مراتب قدیمی موجب ایجاد فضای فردگرایانه گسترده‌تری می‌گردد.

واژگان کلیدی: رفتار مصرف کننده، مشترکان تلفن همراه، کد اجتماعی، سبک زندگی، فضای فردگرایانه، فاصله زمان- مکان، مصرف تظاهری.

مقدمه

هدف اصلی این مقاله تحلیل جامعه شناختی گسترش تلفن همراه در میان ایرانیان است. تلفن‌های همراه به عنوان مهمترین وسیله ارتباطی دائم و سیار تاکنون از تحلیل‌های جامعه‌شناختی بدور مانده‌اند. آنها توجه جامعه شناسان و علوم رسانه‌ای را جلب نکرده‌اند و بررسی تأثیر آنها در زمینه‌های مختلف زندگی اجتماعی مورد غفلت قرار گرفته است. بنابراین هیچ نظریه منسجمی در خصوص کارکردهای ویژه و عواقب ارتباطات از طریق تلفن همراه در دست نداریم. فقدان رغبت برای تحقیق علمی در این خصوص، که کمتر از تلاش برای انجام تحقیق درباره شبکه جهانی اینترنت است، اخیراً با تأسیس سایتی اینترنتی در خصوص تحقیقات جامعه شناختی بر روی تلفن همراه، مورد توجه قرار گرفته است (گیزر^۱، ۲۰۰۳) همانگونه که گیزر به درستی خاطرنشان کرد، نظریه پردازان اخیر مدرن نظیر مانوئل کاستلز^۲ و آنتونی گیدنز^۳ در رویکرد نظری خود فقط به اینترنت و آمیزش رایانه‌های شخصی و ارتباطات تلفنی توجه کرده‌اند. علی‌رغم اینکه توجه ایشان به این ابر-تغییر^۴ بجا می‌باشد، اما باید گفت که ایشان تقریباً به کلی از امکانات ارتباطی که تلفن‌های همراه به وجود آورده‌اند، غفلت کرده‌اند. دیدگاهی نظیر آنچه که گفته شد از این واقعیت اساسی چشم پوشی کرده‌اند که امروزه تلفن‌های همراه، در مقایسه با رایانه و فناوری‌های اینترنتی، توسط اقشار بیشتری از مردم در سرتاسر دنیا مورد استفاده قرار می‌گیرد، و بنابراین تأثیر قوی‌تری در زندگی اجتماعی، سبک زندگی، و رفتار مصرفی ایشان به جای می‌گذارد. در تحقیقی در ایرلند، از پاسخگویان جوان خواسته شد بگویند که اگر به تنهایی در جزیره‌ای دورافتاده قرار داشته باشند، چه نوع وسیله ارتباطی را ترجیح می‌دهند. ۵۲٪ از آنها تلفن همراه را ترجیح دادند، در حالی که فقط ۱۸٪ خواهان تلویزیون بودند (هیسون^۵، ۲۰۰۱ به نقل از گیزر، ۲۰۰۳). این مسئله در مورد ایران - و فکر می‌کنم در جهان غرب- ممکن است صادق نباشد. با وجود این، باید توجه داشت که مردم برای تفریح و اوقات فراغت‌شان در زندگی اجتماعی-شان، جایی به خصوص برای تلفن همراه باز می‌کنند. مبلغی که آنها صرف پرداخت صورت حساب‌های ماهیانه تلفن‌های همراه‌شان می‌کنند، بیشتر از اینترنت یا تلفن ثابت است. پس، بدون تردید شایسته است که تغییر بنیادین در فهم افراد از خود و دنیا که به واسطه شیوع

1. Geser

2. Manuel Castells

3. Anthony Giddens

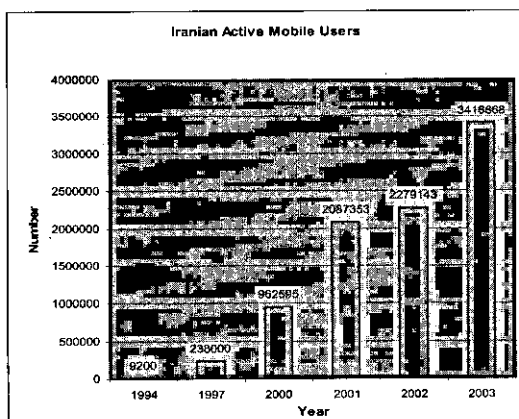
4. Mega-innovation

5. Hession

ارتباطات ارزان و انبوه تلفن همراه ایجاد شده است، مورد توجه بیشتر محققان قرار گیرد(تونسند^۱، ۲۰۰۰).

موقعیت ارتباطات سیار در ایران

در سال‌های پایانی قرن بیستم تعداد مشترکان تلفن همراه در دنیا به مرز ۱,۴ میلیارد نفر رسید، که برای اولین بار بیشتر از تعداد خطوط تلفن ثابت بود. در سال ۱۹۹۴، یک دهه پس از آنکه ارنی وایز^۲ نخستین مکالمه تلفن همراه در بریتانیا را انجام داد، شرکت مخابرات ایران در سال ۱۹۹۴، شبکه تلفن همراه ایران را راه اندازی کرد. اکنون، طی کمتر از یک دهه پس از آن، در ۲۰ ژانویه ۲۰۰۴ (۳۰ دی ۱۳۸۲) حدود ۳,۴۱۶,۸۶۸ از ایرانیان مشترک شبکه تلفن همراه بوده و بسیاری نیز سعی کردند آن را پیش خرید کنند (شرکت مخابرات ایران، ۲۰۰۴). از وقتی که تلفن‌های همراه به بازار آمده‌اند، ما هر روز بیشتر و بیشتر از تلفن استفاده می‌کنیم. با توجه به تعداد استفاده کنندگان تلفن همراه در بریتانیا دو دهه پس از ارنی وایز اغلب افراد در آن دارای تلفن همراه می‌باشند، و نیز کل دنیا که یک ششم از افراد آن از تلفن همراه استفاده می‌کنند، به نظر می‌رسد این ارقام غیرقابل مقایسه باشند، همان‌گونه که در سال ۲۰۰۰ برای نخستین بار، مالکین تلفن همراه در بریتانیا ۵۰٪ جمعیت این کشور را شامل شد. با این حال، اگر به مورد ایران دقت نماییم، متوجه می‌شویم که شمار استفاده کنندگان از تلفن همراه در ایران خبر از وقوع یک انقلاب در الگوهای رابطه و رفتار می‌دهد.

در سال ۸۳، حدود پنج هزار کیلومتر و در سال ۸۴، تاکنون حدود ۱۱ هزار کیلومتر به پوشش جاده‌ای تلفن همراه افزوده شده و در مجموع پوشش جاده‌های اصلی کشور به ۲۶ هزار کیلومتر افزایش یافته است. تعداد مشترکان تلفن همراه تا پایان دی ماه سال ۱۳۸۴ به بالغ بر ۸/۵ میلیون مشترک رسید که در استان تهران ۳/۵ میلیون مشترک و در شهر تهران بالغ بر سه میلیون مشترک خواهیم داشت. بدین ترتیب ضریب نفوذ تلفن همراه در کل کشور از ۵/۶ درصد در سال ۸۲ به ۱۲/۶ درصد و در شهر تهران از ۱۹ درصد به حدود ۴۳ درصد رسید.

در سال ۸۳، ۱۴۳ شهر جدید و در سال ۸۴، ۱۳۰ شهر جدید، تحت پوشش شبکه تلفن همراه قرار گرفته‌اند، به عبارت دیگر علاوه بر افزایش تعداد مشترکان در نقاط ثبت‌نامی و توسعه شبکه موجود شهری، ۲۷۳ شهر جدید دیگر از سال ۸۳ تا نیمه‌های سال ۱۳۸۴ تحت پوشش شبکه تلفن همراه قرار گرفته و در مجموع شهرهای تحت پوشش تلفن همراه کشور به ۹۸۱ شهر رسیده است. روزانه به طور متوسط ۹ میلیون SMS در شبکه تلفن همراه کشور رد و بدل می‌شود که بیشترین آن در ساعت ۲۳ شب انجام می‌شود (نقل از مدیرعامل شرکت ارتباطات سیار خبرگزاری دانشجویان ایران ۱۳۸۴/۹/۲۹).

تلفن همراه و فاصله میان زمان - مکان

یکی از ساز و کارهای حیاتی برای سنخ‌شناسی اجتماعی^۱ "فاصله زمان - مکان" است. با این مفهوم می‌توان قابلیت افراد جامعه را در کنترل و تخصیص منابع زمانی و مکانی برای استفاده در روابط قدرت تبیین کرد. بسط فاصله زمان - مکان تخصیصی (همراه با چیزهایی دیگر) بیانگر توسعه نیروهای تولیدی است؛ بسط فاصله زمان - مکان تخصیصی بیانگر توسعه ابزار مراقبتی است. افزایش چنان فاصله‌هایی بیانگر دستاوردهای بشری است: زمانی که توزیع دسترسی به امکانات، نابرابر باشد، بسط فاصله زمان - مکان به افزایش قابلیت برخی از عاملان اجتماعی منجر می‌شوند. بنابراین عموماً کسانی که به منابع دسترسی بیشتری داشته باشند، خواهان جلوگیری از افزایش فاصله زمان - مکان خواهند بود. در کشورهای غیرسرمایه‌داری، صاحبان قدرت سیاسی با توجه به منابع تخصیصی مایل‌اند. فاصله زمان - مکان در حوزه‌های گوناگونی نظیر کاهش قلمرو مالکیت خصوصی کاهش یابد در حالی که ظرفیت‌های برنامه‌ریزی^۲ دولت، ملی شدن^۱، تحت کنترل قرار گرفتن مؤسسات اقتصادی، توسعه کنترل

1. Social typology

2. Time-space distanciation

3. Planning

دولت محور بر منابع اقتداری^۲ افزایش می‌یابد، تا ظرفیت‌های منابع تخصیصی کاهش یافته و فاصله زمان - مکان افزایش یابد. در مقابل، در شروع یک دوره رشد اقتصادی، بورژوازی تمایل دارد دولت را وادار کند تا کنترل‌اش بر اقتصاد را گسترش دهد. تقلیل‌گرایی امکان افزایش ظرفیت‌های بورژوازی را فراهم می‌کند. سرمایه‌داران با استفاده از قدرتی که ریشه در نابرابری دسترسی به منابع تخصیصی دارد سعی می‌کنند با تلاش در جهت کاهش فاصله زمان - مکان اقتداری، از کاهش فاصله زمان - مکان تخصیصی جلوگیری کنند. در هر حال، محرک اصلی بسط فاصله زمان - مکان برخاسته از اشکال متفاوت تضاد و رقابت در جوامع است. در جوامع طبقاتی (سرمایه داری) این امر قبل از هر چیز از تضاد بر سر منابع تخصیصی شروع می‌شود که به صورت رقابت اقتصادی میان کارخانجات سرمایه‌داران روی می‌دهد؛ در جوامعی که طبقات به روشنی تعریف نشده‌اند، این تضادها بر سر منابع اقتداری نظیر ارتش و یا رقابت‌های منطقه‌ای صورت می‌گیرد. بنابراین لبه تعیین کننده فاصله زمان - مکان بر اساس اینکه کدام نوع از منبع "اساس قدرت" در جامعه باشد، تفاوت می‌کند، و همین مسئله مشخص می‌کند که کدام بعد از فاصله دز تضادهای اجتماعی تعیین کننده‌تر خواهد بود (گیدنز، ۱۹۷۹: ۹۴ و ۱۹۸۱: ۵).

ظهور تلفن‌های همراه باعث ایجاد کاهش قابل توجه در "فاصله زمان - مکان" گردید که آن نیز به نوبه خود به کاهش توانایی برخی از افراد به خصوص در کنترل منابع منجر شد. عصر تلفن همراه به نابرابری‌های موجود در توزیع و دسترسی به منابع پایان داد. این امر توأمان به کاهش ظرفیت‌های برنامه‌ریزی دولت‌ها و افزایش قلمرو مالکیت خصوصی افراد منجر شد. بدین ترتیب، اجتماعات بی تلفن، که بر اساس رویکرد گیدنز (۱۹۸۱)، می‌توان آنها را به عنوان جوامع طبقاتی طبقه‌بندی کرد، و علی‌الخصوص نوع روستایی آنها، می‌توانند از نظام مخابراتی خود که متصل، دارای فناوری پایین، کم دوام، غیرفراگیر و مبتنی بر تلفن ثابت است، خلاص شوند. اگر این روند ادامه یابد، شمار مشترکان تلفن همراه از تعداد مشترکان تلفن ثابت پیشی خواهد گرفت. این همانا فشرده شدن زمان - مکان در جامعه است. شاید بتوان گفت اینها نشانه‌هایی از ظهور مدرنیته متأخراند که در آن، فناوری میان‌برهائی را فراهم می‌کند که جوامع طبقاتی به جوامع دانایی محور گذر کنند. شرکت مخابرات ایران نظامی از تلفن همراه را برنامه‌ریزی کرده است که در آن شما به ازای دریافت

1. Nationalisation

2. Authoritative resources

خدمات، هزینه پرداخت می‌کنید (نگاه کنید به تالی^۱) این امر می‌تواند صدها میلیون تن را قادر سازد از تلفن همراه استفاده نمایند، در حالی که ممکن بود آنها به دلایل مالی یا بوروکراتیک هرگز نتوانند صاحب خط تلفن ثابت شوند. بنابراین، بدیهی است که تلفن‌های همراه در آینده باعث دگرذیسی گسترده‌ای در سبک زندگی ایرانیان خواهند شد. این امر پیشاپیش در پیدایش نوع جدیدی از رفتار مصرف‌کننده قابل مشاهده است که روابط ما را تغییر داده است. تلفن‌های همراه با ضربه زدن به سلسله مراتب قدیمی، باعث بسط فضای فردیت گشته‌اند: افراد می‌توانند از چندین تلفن همراه خصوصی استفاده کنند؛ و تلفن دیگر جزو مایملک سازمان‌های دولتی محسوب نمی‌شود. ظهور تلفن‌های همراه باعث تسریع تحولات رفتاری گشته است. سرگذشت کوتاه تلفن همراه در ایران، قابل تفکیک از دگرگونی‌های اجتماعی و رقابتی آنها نیست.

استفاده‌کنندگان متظاهر تلفن همراه

تعداد استفاده‌کنندگان تلفن همراه در ایران نسبت به جمعیت و نسبت آن در جهان توسعه یافته یکسان نیست. اما، همان‌گونه که اشاره کردم هر کسی می‌تواند به آسانی دامنه استفاده روزافزون از آن را در اماکن عمومی یا خصوصی مشاهده کند. می‌توان علت اینکه استفاده‌کنندگان از تلفن همراه را مصرف‌کنندگان متظاهر می‌نامیم با استفاده از اصطلاح "مصرف متظاهرا^۲" که در نظریه طبقه مرفه^۳ تورشتاین وبلن^۴ [۱۸۹۹] (۱۹۷۵) به کار رفته است، توضیح داد: علت خودنمایی در استفاده متظاهرا^۳ از تلفن همراه کسب پایگاه اجتماعی^۵ است. پس، علی‌رغم اینکه تعداد استفاده‌کنندگان تلفن همراه در خیابان‌های تهران کمتر از تعداد آن در لندن یا توکیو است (حدود یک نفر از هر ۲۰ نفر در ایران دارای تلفن همراه است)، اما اغلب اینطور به نظر می‌آید که تعداد استفاده‌کنندگان تلفن همراه در تهران بیشتر از شهرهای توسعه یافته است. همان‌گونه که گفته شد این تصور به خاطر استفاده خودنمایانه‌تر نسبت به شهرهای توسعه یافته و تظاهر در انجام مکالمه در مکان‌های عمومی شکل می‌گیرد. علاوه بر این باید خاطر نشان ساخت که افراد با تشبیه مدل‌های قدیمی گوشی به آجر، از مصرف آنها اجتناب می‌کنند. در عوض، استفاده از گوشی‌های کوچک جیبی

1. Taliya

2. Conspicuous consumption

۳. Theory of leisure class این کتاب توسط نشرنی با ترجمه روان فرهنگ ارشاد منتشر شده است.

4. Thorstein Veblen

5. Social status

که دارای امکانات بیشتری است، معمول است، در حالی که استفاده از گوشی‌های قدیمی زنگار بسته در خطوط تلفن ثابت نشانه دور بودن از مد تلقی نمی‌شود (کورینگان^۱، ۱۹۹۷: ۹-۷).

پدیده جالب توجه این است که استفاده کنندگان تلفن همراه یک کد اجتماعی به کلی جدیدی ایجاد کرده‌اند. به عنوان مثال، نسل جدید می‌تواند در ازدحام درون رستوران نیز از تلفن استفاده کند. این امر دیگر کاری بالقوه آزاردهنده به شمار نمی‌آید. بر عکس، مردم حتی از گوش دادن به مکالمات همدیگر لذت می‌برند. این امر نشانه آن است که ارزش اجتماعی این کار که کسی بتواند در هر وقت و از هر نقطه که بخواهد به کسی زنگ بزند فوق‌العاده زیاد است. شما هر روزه به آسانی می‌توانید در خیابان‌های تهران، در ایستگاه‌های اتوبوس، بسیاری از کسانی را مشاهده کنید که در حالی که گوشی‌شان را به گوش خود چسبانده‌اند با صدای بلند صحبت می‌کنند. می‌توانید بدون اینکه بخواهید عمداً استراق سمع نمایید، گفته‌ها را بشنوید: مکالمه‌ای درباره روز تولد یک دوست یا عضوی از خانواده یا هر چیز دیگر. گاهی می‌بینید که آنها به قدری بلند صحبت می‌کنند که با فرد کناری‌شان به آن بلندی صحبت نمی‌کنند، اما نه به آن بلندی که بخواهند برای جمع سخن بگویند.

قبلاً رسم بر این بود که بدون تقلای لازم، استراق سمع مکالمات دیگران ممکن نمی‌شد، اما امروزه، برخی اوقات خطوط تلفن همراه نامناسب به ما امکان می‌دهند تا به صحبت‌های دیگران گوش فرا دهیم. در چنین مواقعی، که مجبوریم نگاهی به چهار دیواری افراد بیاندازیم، از کار و زندگی مردمانی ناشناس سر در می‌آوریم. بنابراین، اکنون برخی از ما مجبوریم نه برای گوش دادن یواشکی، بلکه برای اجتناب از شنیدن صحبت‌های دیگران تلاش کنیم. به نظر می‌آید مصرف‌کنندگان ایرانی در صدور مجوز برای سرک کشیدن به دنیای خصوصی‌شان رفتاری محتاطانه داشته باشند. اما هر لحظه‌ای که کسی مشغول استفاده از تلفن همراه است، ممکن است جنبه‌های شخصیتی وی در معرض دید دیگران باشد، که به معنی آگاهی از طرز حرف زدن و تلفظ، طرز فکر وی درباره زندگی، و نحوه گذران اوقات فراغت باشد. برای مثال، افرادی به خاطر شدت رفتاری‌های شغلی‌شان نمی‌توانستند در زمان ترک خانه برای کار عشق و علاقه خود را به اعضای خانواده یادآوری کنند، اکنون این کار را در اتوبوس انجام می‌دهند. امروزه کارکرد تلفن‌های همراه نظیر چرخ دستی‌های سوپر مارکت است که مردم می‌توانند در آن سر از کار و زندگی خصوصی دیگران در آورند و ببینند که چه کسی ماست

کم چرب یا چیپس خانواده خریده است. مصاحبه با استفاده کنندگان تلفن همراه نشان داد که ایشان بیش از پیش با بستگان خویش تماس می‌گیرند.

در ایران امری معمول است که زنان موقع رفتن به یک جشن، تلفن همراهشان را در کیف خود بگذارند و از کسی دیگر بخواهند موقع حضور در جشن با ایشان تماس بگیرد تا وی بتواند تلفنش را به رخ سایرین بکشد. ایشان همواره تظاهر می‌کنند که منتظرند تا کسی با ایشان تماس بگیرد، در حالی که خود می‌دانند که قرار نیست این اتفاق بیافتد.^۱

بارها دیده‌ایم که فردی که آرام در گوشه‌ای ایستاده است ناگهان از جای خود می‌پرد و آنچنان شروع به جست‌وجوی جیب‌هایش می‌کند که آدم تصور می‌کند چیزی او را گزیده است. اما شما بلافاصله می‌بینید که گوشی تلفن همراه بیرون کشیده می‌شود و سپس صدای خنده‌هایش را به خاطر طنزی که در پیام کوتاه فرستاده شده است می‌شنوید.

کارکرد تلفن همراه به طور گسترده‌ای پذیرفته شده است که اجتناب از یک انتظار نامعلوم تا لغو یک دیدار به وسیله فرستادن پیامی کوتاه را شامل می‌شود. به نظر می‌رسد فراز و نشیب‌های زندگی پیش از تلفن همراه اکنون به سر رسیده باشد. اما در عین حال، تلفن همراه برای ما هراس‌هایی جدید به ارمغان می‌آورد. مثلاً، برخی اوقات ممکن است ترس مسافران در هواپیما را فرا بگیرد زیرا که یکی از ایشان تلفن همراه خود را خاموش نکرده است.

همان‌طور که جان اِگار در کتاب خود، *تماس ثابت: تاریخچه جهانی تلفن همراه*^۲، استدلال می‌کند، شیوع تأثیرات تلفن‌های همراه در جهان نظیر شیوع ویروس تکنولوژیک نبوده است. بر عکس، آنها زمانی ظهور کردند که جامعه برای استقبال از آنها آماده بود: فردگرایی خود را بر نظام سلسله‌مراتبی - پدرسالارانه^۳ قدیمی در جهان توسعه یافته تحمیل کرده بود، کمونیسیم در اتحاد جماهیر سابق به بن بست رسیده بود، و نظریات جهانی شدن با کنار گذاشته شدن تردیدها در خصوص آن، در حال غلبه بود.

متنی کردن، زبان و کد اجتماعی در ارتباطات سیار

در این میان شایسته است به تغییراتی که در پیام‌های متنی روی داده است اشاره‌ای بکنیم. متنی کردن تلفن‌های همراه به ویژه میان افراد و فرهنگ‌هایی رایج شده است که خواهان هماهنگی با سایر افراد باشند. به عنوان مثال، بخش جهانی بی بی سی در سال ۲۰۰۱

۱. مثلاً یکبار در تاکسی شاهد بودم که یک جوان وانمود می‌کرد در حال مکالمه تلفنی با دوست خود است که ناگهان تلفن او زنگ زد و او به خاطر لو رفتن بازی اش از شدت خجالت سرخ شد

2. Constant Touch: A Global History of the Mobile Phone

3. Hierarchical - paternalism

گزارش داد که مقامات عالی مسلمان در سنگاپور حکم داده‌اند که مردان مسلمان نمی‌توانند با فرستادن پیام‌های متنی توسط تلفن‌های همراه خود، همسران‌شان را طلاق دهند. این تصمیم به مباحثی که هفته‌ها طول کشیده بود پایان داد. این مباحث پس از آن شروع شده بود که دادگاهی در دبی حکم داده بود که پیامی متنی از تلفن همراه می‌تواند به عنوان مصداق اعلام مکتوب طلاق از سوی مرد پذیرفته شود. طبق آن حکم مردان مسلمان می‌توانستند با سه بار گفتن "طلاق" از طریق تلفن همراه‌شان، همسران‌شان را طلاق دهند. با این حال، نمی‌توان به روشنی گفت که پذیرش کارکرد فناوری جدید توسط موسسات سنتی به تغییری اساسی در متون منجر خواهد شد، به این معنی که اخلاق و فقه اسلامی به اموری عرفی^۱ تبدیل گردند. روحانیان مخالف استفاده از فناوریهای نوین نیستند. با وجود این، بر خلاف فناوری دهه‌های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ که سبک زندگی را با تأخیر تحت تأثیر قرار می‌دادند، به نظر می‌رسد ظهور تلفن همراه به سرعت بر رفتار و سبک زندگی اشخاص تأثیر گذاشته است.

در هر حال این جوان‌ترها بودند که بیشتر دلشان می‌خواست مکالمات‌شان را به متن‌هایی تبدیل کنند که عاری از احساسات موجود در صدا بود. مطلوبیت کوتاه شدن پیام‌ها دلیل دیگری برای استقبال از پیام‌هایی متنی بود که ساده تر، صریح‌تر، غیر رسمی‌تر، و حتی جسارت‌آمیزتر بودند (پلنت^۲، ۲۰۰۰: ۵۶). یعنی می‌توان گفت استفاده کنندگان بزرگسال تلفن همراه در ایران اکنون می‌توانستند پیام‌های صریح خود را بدون خجالت ارسال نمایند. خدمات پیام کوتاه تلفن همراه در ایران اخیراً راه اندازی شده است. مردم از خدمات به شیوه‌های گوناگونی استفاده می‌کنند. در هفته نخست ژانویه ۲۰۰۴ (۱۹ دی تا ۲۵ دی ۱۳۸۲) مشترکان تلفن همراه در ایران بیش از ۱۰ میلیون پیام کوتاه فرستادند (شرکت مخابرات ایران، ۲۰۰۴). اما باید به نحوه تأثیر این خدمات در زبان نیز توجه نماییم. البته شاید برای انجام تحقیقی در این خصوص در ایران کمی زود باشد، اما به نظر می‌رسد نوعی از زبان پنهان در حال ظهور باشد. متنی‌سازی مکالمات واقعاً بر روی زبان چه تأثیری می‌گذارد؟ هیچ‌کدام از لغتنامه‌های فارسی که جست‌وجو کرده‌ام، درباره "متنی کردن" سخنی نگفته‌اند، اما این امر دز مورد نسخه‌های انگلیسی نیز صادق است. متنی‌سازی ارتباط نزدیکی با خدمات پیام کوتاه تلفنی دارد که می‌تواند تا ۱۶۰ کاراکتر را در بر بگیرد که شامل فاصله نیز می‌باشد. اختصارات^۳ جوهره متنی‌سازی هستند.

از منظر جامعه‌شناسی می‌توان گفت، متنی‌سازی باعث استحکام خرده اجتماعات می‌شود. هر خرده گروهی می‌تواند دارای سبک‌ها و کدهای شناسایی مخصوص به خود باشد. در اینجا، خرده گروه متنی ساز پیش‌تاز همانا افراد جوانی هستند که تحصیلات پایینی دارند. متنی‌سازی جذابیت فراوانی برای جوانان دارد. آنها پیام‌های کوتاه خود را با کدها و مشخصه‌های زبانی مخصوص گروه عجین می‌کنند. کوتاه‌سازی فوق‌العاده آن را به قالب کتبی مکالمات و نقل قول‌ها تبدیل می‌کند: در نتیجه هر فرد خجالتی (یا افرادی که دارای فرهنگ‌هایی هستند که ابراز بسیاری از احساسات در آنها ممنوع است) می‌توانند به راحتی ارتباط دلخواه خود را برقرار کنند زیرا مجبور نیستند مسئولیت نقل قول‌ها را بر عهده داشته باشند.

رفتار مشترکان تلفن همراه در ایران بین شهریور تا آبان‌ماه ۱۳۸۲ (سپتامبر تا نوامبر ۲۰۰۳)

۷۸۵,۶۱۵,۵۸۶	تعداد مکالمات
۱,۰۷۷,۱۵۰,۵۶۱	زمان مکالمات (دقیقه)
۱,۳۷	میانگین زمانی هر مکالمه (دقیقه)
۵۳۱,۹۷۱	تعداد مکالمات تلفن همراه به تلفن همراه
۱۶۶,۱۷۹,۰۲۳	تعداد مکالمات تلفن همراه به تلفن ثابت
۴,۲۹۴,۰۷۲	تعداد مکالمات تلفن همراه به تلفن ثابت خارجه
۸۳,۷۱۱,۸۲۶	تعداد پیامهای کوتاه
۲۴	تعداد پیامهای کوتاه برای هر مشترک

منبع: شرکت مخابرات ایران، ۱۳۸۲

جوانان به شیوه‌ای متفاوت از بزرگان به مکالمه می‌پردازند. استفاده از زبان مخفی به آنها امکان می‌دهد تا دنیای خود را از دنیای بزرگسالان متمایز سازند (راتیان، ۲۰۰۰). پیام کوتاه یکی دیگر از مفرها در قلمرو تلفن همراه است. با کاربرد پیام کوتاه، این گیرنده است که در مورد پاسخ دادن و زمان آن تصمیم می‌گیرد. علاوه بر این، به گیرنده فرصت می‌دهد تا اگر بخواهد پاسخی دقیق‌تر آماده سازد، بنابراین پاسخ‌ها به جای اینکه واکنش لحظه‌ای و غیرقابل پیش‌بینی به سخنان طرف دیگر مکالمه باشد، بیانگر ایستارهای ثابت و قابل اعتمادتر خواهد بود (گیرز، ۲۰۰۳). گیرز خاطر نشان می‌کند، "مداخله جویی و یا فضولی در پیام‌های کوتاه بسیار کمتر از مکالمات تلفنی اتفاق می‌افتد، زیرا که دریافت کننده SMS در پاسخ دادن و نیز

۱. آمارها از روابط عمومی شرکت مخابرات گرفته شده است.

تعیین زمان آن مخیر است. در نتیجه تمایل کمتری برای فرستادن چنان پیام‌هایی وجود دارد زیرا که دریافت‌کننده می‌تواند به آنها توجهی نکند، پاسخ ندهد، و یا رابطه را با یک تماس شفاهی و خیم‌تر سازد. یک سوال غیر صریح نظیر "چه کارها می‌کنی؟" یا "فکر نمی‌کنی موسیقی روز یکشنبه خوب بود؟" نوع مکالمه را مشخص می‌سازد و صمیمیت دیگران را می‌آزماید. در پاسخ طرف مقابل، علایق وی و اهمیت ادامه مکالمه در همان سطح قبلی مشخص می‌شود. در قدم بعدی در چرخه مکالمه طرفین تصمیم می‌گیرند که باب صحبت جدیدی را بگشایند و یا اینکه به مکالمه خاتمه دهند (لینگ و یتری^۱، ۱۹۹۹).

علاوه بر این، بسیار روشن است که می‌توان SMS را بدون جلب توجه دیگران دریافت کرد. این پوشیدگی^۲ در تضاد با مکالمات تلفن همراه است که ممکن است به صورتی کاملاً غیر منتظره و در حضور ناخواسته افراد دیگر روی دهد. به همین صورت، می‌توان به تفاوت آن با انواع دیگر مکاتبه (نظیر نامه) اشاره کرد که به راحتی قابل ردگیری و توقیف توسط رابط‌ها^۳ هستند (لینگ و یتری، ۱۹۹۹).

در نتیجه، SMS کارکرد قابل توجهی در تغییر فضای اجتماعی جمع‌کثیری از افراد داشته است و روابطی را که اغلب بر دیدارهای تصادفی استوار بود به ظرفیت‌هایی تبدیل کرد که در آینده قابل بهره‌برداری بودند. همچنین امکان داشت در برخی موارد، با فراهم شدن امکان تماس‌های مکرری که نیاز کمتری به تلاش‌ها و گرفتاری‌های روانی و فردی داشت، به ایجاد روابطی نزدیک‌تر منجر گردد (گیزر، ۲۰۰۳).

شریک بودن در پرداخت هزینه مبادله یکی دیگر از ویژگی‌های جالب پیام کوتاه است. بنابراین، پیام کوتاه، امکان "مبادله اقتصادی"^۴ متوازن را میان شرکایی که (هنوز) وارد رابطه غیررسمی اجتماعی نشده‌اند فراهم می‌سازد. در مقابل، اغلب تماس‌های تلفنی را می‌توان جزو "مبادله‌های اجتماعی"^۵ محسوب کرد که در روابطی به کار می‌روند که قبلاً ایجاد گردیده است و عدم توازن در پرداخت هزینه مکالمه به خاطر تدوام رابطه متقابل از سوی طرفین پذیرفته شده است (بلا^۶، ۱۹۶۴: ۸۸).

1 . Ling/Yttri

2 .Privacy

3 .Intermediaries

4 .Economic exchange

5 .Social exchange

6 . Blau

تلفن همراه، عدم قطعیت و اعتماد

ما زمان زیادی را با تلفن‌های همراه خود می‌گذرانیم. در واقع آنها به محارم ما تبدیل می‌شوند. آنها اسم و شماره تلفن آشنایان و دوستان نزدیک ما را می‌دانند. آنها از آخرین تماس‌های ما باخبر هستند... آنها حامل اسرارند و می‌توانند مثل تمام محارم آنها را فاش کنند. ورود تلفن همراه به جمع، فضایی کاملاً جدید و پر از سوءظن ایجاد می‌کند. چرا او تلفنش را خاموش کرد؟ اگر شما موقع صحبت کردن با کسی در یک میهمانی مدام صفحه نمایش تلفن همراه خود را چک کنید دقیقاً نظیر سرک کشیدن از شانه‌های هم صحبت خودتان است تا نشان بدهید منتظر آمدن کسی هستید که او را بیشتر دوست دارید. گذشته از همه اینها، تحقیقات نشان می‌دهد که داشتن یک تلفن همراه افراد را در موقعیت‌هایی مثل تصادف خودرو، تنهایی در تاریکی شب، و نظیر اینها مطمئن می‌سازد که به موقع خواهند توانست از خدمات فوری استفاده کنند.

تلفن همراه، سبک زندگی و آینده

ظهور تلفن همراه در میان ایرانیان به گونه‌ای سبک زندگی آنها را نیز تغییر داده است. مردان بسیار بیشتر از زنان وقت خود را پای تلفن می‌گذرانند.^۱ تلفن همراه هنوز جزو ملزومات زندگی جوانان محسوب می‌شود. به عبارت دیگر همچنان کالایی با مصرف تظاهری است. اما چهل ساله‌ها و پنجاه ساله‌ها نیز اکنون در پی تهیه خط تلفن هستند. شاید علت اینکه مردان بیش از زنان با تلفن‌های همراه مشغول صحبت‌اند این باشد که مردان بیشتر دوست دارند با محصولات تکنولوژیکی بازی کنند در حالی که زنان در خصوص صورت حسابی که باید پرداخته شود هشیارند. به نظر می‌رسد طبقه و ثروت نقشی در مالکیت تلفن همراه نداشته باشد. چه بسا کارگری ساده را مشاهده می‌کنیم که از تلفن همراه استفاده می‌کند. مصاحبه‌ها نشان می‌دهد که تلفن همراه دارد اهمیت بیشتری از آموزش پیدا می‌کند.

آنچه که دانشمند فنلاندی تیمو کوپمان^۲ ایجاد "فرهنگ مزاحمت"^۳ توسط تلفن‌های همراه نامید مورد انزجار نسل‌های گذشته است. گروه‌های سالمندتر بیشتر از نوجوانان از تماس‌های تلفن‌های غیرلازم خرده می‌گیرند. سنت‌گرایان می‌گویند تلفن همراه باعث بروز رفتارهای گستاخانه شده است: همان‌گونه که گفته شد، قطع کردن یک گفت‌وگوی رو در رو

۱. البته ما هیچ داده دقیقی از شرکت مخابرات ایران نداریم اما مشاهدات ما بیانگر این موضوع است.

2. Timo Kopomaa

3. Culture of interruption

برای جواب دادن به تلفن همراه در واقع معادل مدرن سرک کشیدن از شانه‌های یک هم‌صحبت در مهمانی است. در هر حال، علی‌رغم اینکه همه می‌دانند قطع کردن صحبت برای جواب دادن به تلفن همراه کاری آزاردهنده است، اما باز کمتر کسی از آن احتراز می‌کند. شاید والدین از فهم این نکته ناتوان باشند، اما حقیقت این است که تلفن‌های همراه که همه جا حضور دارند در حال جدا کردن نسل‌ها از یکدیگر هستند. دیگر چه دلیل محکم‌تری می‌خواهید که قبول کنید این وسیله نه یک ابزار مکانیکی، بلکه یک وسیله مدرن است؟

حوزه تلفن‌های عمومی روز بروز کوچک‌تر می‌شود. این تلفن‌ها که در بیشتر کشورها در ساعات شبانه به توالی عمومی تبدیل شده بودند با ورود تلفن‌های همراه فضای اجتماعی آنها تنگ‌تر شد. مسئله غریب در پیش‌بینی روند گسترش تلفن همراه این است که آینده با ماست اما ما هنوز با آن همراه نشده‌ایم. این تعجب برانگیز نیست. تاریخ به یاد ندارد که مصرف هیچ محصول دیگری مثل تلفن همراه با این سرعت جامعه را تغییر داده و ترویج یافته باشد. ده سال قبل، موقعی که تلفن همراه هنوز کالایی پر زرق و برق بود که باید مثل آجر در خودروهای ثروتمندان به رخ بقیه کشیده می‌شد، کسی نمی‌توانست رشد این چینی مصرف آنها را تصور کند.

نتیجه‌گیری تلفن‌های همراه، بر خلاف سایر ابزارها، آن‌چنان زندگی ما را تسخیر کرده‌اند که ما فرصت نکرده‌ایم سبک زندگی خودمان را با آنها هماهنگ کنیم. ساعت مچی تان را کنار بگذارید. شما دیگر به آنها نیازی ندارید: صفحه نمایش تلفن همراهتان - که ۲۴ ساعت روز را با شماست - زمان را به شما اطلاع خواهد دهد، زمان قرارتان را یادآوری خواهد کرد، و موقع صبح شما را بیدار خواهد کرد. اما مردم هنوز هم ساعت‌های مچی شان را حمل می‌کنند زیرا که آنها نمی‌توانند همانگونه که مارشال مک لوهان^۲ گفته است خودشان را "توسعه" دهند.

شما اکنون می‌توانید گوشی‌هایی را خریداری کنید که دارای رادیو، یک ضبط MP3، دفتر یادداشت روزانه، تقویم، دوربین، دوربین ویدئویی ساده، ماشین حساب، ماشین تایپ، مودم، ضبط صوت، کاوشگر اینترنتی، فرستنده ای. میل، ابزاری برای متن نویسی، ابزار بازی رایانه‌ای، دماسنج، دفترچه شماره تماس‌ها، و ابزاری برای خواندن بارکد است. البته لازم به تذکر نیست که این گوشی‌ها توانایی ایجاد ارتباطات ماهواره‌ای را نیز دارند که جای شما را با چند متر اشتباه اعلام می‌کند. قبلا شما می‌بایست این محصولات را که حدود ۲۰ مورد

هستند جداگانه تهیه می‌کردید، اما اکنون می‌توانید همه آنها را در یک بسته کوچک جیبی داشته باشید. تلفن همراه نخستین وسیله‌ای است که افراد می‌توانند آنها را همه جا با خود حمل کنند. تلفن شما می‌داند که شما چه کسی هستید و کجا هستید. فناوری در کنار مینیاتوریزه کردن، هنوز با سرعت هراس آوری پیشرفت می‌کند. اما در آینده شکل گوشی‌ها را نه فناوری، که خواست مشتری‌ها تعیین خواهد کرد.

اکنون ما در میانه نسل دوم گوشی‌ها ایستاده‌ایم و در کریسمس آینده با انواع بسیاری از گوشی‌های چندرسانه‌ای جدید بمباران خواهیم شد که می‌توانند عکس‌ها و موسیقی‌هایی ترکیبی را دریافت یا ارسال کنند. با فناوری نسل سوم گوشی‌ها که به زودی راهی بازار خواهد گردید شما قادر خواهید بود تصویر کسی را که در حال صحبت کردن با او هستید مشاهده کنید یا گل‌هایی را که در مسابقات به ثمر می‌رسند به صورت زنده در صفحه نمایش گوشی تان تماشا کنید (نسل سوم گوشی‌ها که از فناوری بالایی برخوردارند، متناسب با علایق دختران، بازی‌های رایانه‌ای یا شرط بندی، و سایر تقاضاهای مشتریان ساخته می‌شوند).

دیگر راهی نمانده است تا بتوانید از صفحه نمایش گوشی‌تان به تماشای تلویزیون یا تصاویر ویدئویی (که گوشی‌های نسل دوم می‌توانستند فقط آنها را ضبط کنند) بپردازید. کسی نمی‌خواهد با خرید رادیو، دوربین یا یک تلویزیون مینیاتوری آنها را با خود اینجا و آنجا ببرد. اما اگر همه آنها در یک گوشی سبک جاسازی شده باشند مسئله فرق خواهد کرد. بدین ترتیب، با حضور تلفن‌های همراه، رادیو دومین نوزایی خود را جشن خواهد گرفت (نخستین جشن موقع استفاده از رادیو در خودروها بود).

پس از عدم موفقیت کاربرد تلفن همراه در استفاده بی‌سیم از اینترنت^۱، تلفن‌های همراه روز به روز برای استفاده از اینترنت مناسب‌تر می‌شوند. به زودی شما قادر خواهید بود از تمام سایت‌ها و دوربین‌های دنیا که دنباله‌های‌شان در اینترنت موجود است به وسیله تلفن همراه خود مشاهده کنید (قبلا شما می‌توانستید فقط از دوربین‌های ترافیکی تصویر دریافت کنید). شما قادر خواهید بود از طریق دوربین امنیتی، پرستار بچه خود را از محل کارتان کنترل کنید و مطمئن شوید که همه کارها طبق روال پیش می‌رود، شما خواهید توانست از دوردست‌ها کنفرانس زنده برای دانشگاه ارائه دهید، به کسی که به در خانه مراجعه کرده است جواب دهید، و چراغ‌های خانه را خاموش نمایید.

نهایتاً، بسیاری از پرسش‌ها دربارهٔ تلفن همراه بی‌سیم می‌مانند: (۱) چرا در عرض چند سال گذشته، همه چیز نقره‌ای شده است - نه تنها تلفن‌های همراه، بلکه خودروها،

سیستم‌های صوتی، تلویزیون‌ها و رایانه‌های قابل حمل. این امر یکی از رویدادهای تبیین نشده در تاریخ فرهنگ است. ۲) آیا مشتری این شانس را دارد که نوع خاصی از گوشی را انتخاب کند و سپس آن را تبدیل به مد روز کند؟ آیا این واقعا دسیسه نظام سرمایه‌داری و تولیدکنندگان است که افراد را ترغیب به تعویض گوشی‌های خود کند، یا مصرف‌کنندگان نخبه هستند که شما را به تعویض گوشی‌تان وادار می‌کنند؟ ۳) "فرهنگ بین‌المللی تلفن همراه" چه معنایی می‌تواند داشته باشد؟ به هر حال آینده تلفن همراه به آینده فرهنگ مصرفی سخت‌گیر خورده است، چه مصرف‌کنندگان تلفن همراه را تا حد جایگزین کردن با کیف دستی، کارت اعتباری و غیره بکار ببرند و چه تلفن همراه تنها بخش مهمی از زندگی فرد مصرف‌کننده را اشغال کند رشد روز افزون انتخاب و اختیار در فرهنگ مصرفی آینده تلفن همراه را همچنان نامشخص باقی می‌ماند.

منابع

- Agar, J. (2003) *Constant Touch: A Global History of the Mobile Phone*, London: Polity Press
- Blau, P. (1964) *Exchange and Power in Social Life*, New York: Wiley
- BBC, British Broadcasting Company, (2001) World Service program, www.bbc.co.uk/worldservice
- Castells, M. (1996-1998) *The Information Age: Economy, Society, and Culture*. (three volumes), Oxford: Blackwell
- Corrigan, P. (1997) *The sociology of Consumption*, London: Sage
- Geser, H. (2001) *On the Functions and Consequences of the Internet for Social Movements and Voluntary Associations*. Zürich, (2nd release): http://socio.ch/movpar/t_hgeser3a.htm
- ---. (2003) *Toward a sociological Theory of Mobile Phone*. Zürich, http://socio.ch/movpar/t_hgeser3a.htm
- Giddens, A. (1981) "A Contemporary Critique of Historical Materialism", Vol. I Power, Property and the State, Berkeley: University of California Press
- ---, (1979) *The Central Problem of Social Theory*, Berkeley: University of California
- ---, (1984) *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*, Berkeley: University of California
- ---, (2000) *Runaway world*, London: Polity Press
- Kopomaa, T. (2003) *The reunited family of the mobile information society*, www.receiver.vodafone.com/06/articles/pdf/07.pdf
- ---, (2000) *Speaking mobile: the city in your pocket*, www.hut.fi/Yksikot/YTK/julkaisu/mobile.html
- Hession, E. (2001) *Booty Call: How Marketers Can Cross into Wireless Space*, Dublin: Púca
- Iran Ministry of Telecommunication, (2004) *Iran: Department of information and Statistics*
- Ling, R. and Yttri, B. (1999) "Nobody Sits at Home and Waits for the Telephone to Ring:" Micro and Hyper-Coordination through the Use of the Mobile Telephone. *Telenor Forskning og Utvikling, FoU Rapport 30/99*.
- Plant, S. (2000) *On the Mobile. The Effects of Mobile Telephones on Social and Individual Life*. <http://www.motorola.com/mot/documents/0,1028,333,00.pdf>
- Rautiainen, P. (2000) *Mobile Communication of Children and Teenagers: Case Finland 1997-2000*, Tampere: http://www.telenor.no/fou/prosjekter/Fremtidens_Brukere/seminarer/mobilprentasjoner/Proceedings%20_FoU%20notat_.pdf

- Townsend, A M. (2000) "Life in the Real-Time City: Mobile Telephones and Urban Metabolism". *Journal of Urban Technology*, (7)2: pp. 85-10: <http://www.informationcity.org/research/real-time-city/life-in-the-real-time-city.pdf>
- Veblen, T, (1975) [1899]) *The Theory of Leisure Class*, New York: Augustus M. Kelly